

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 4(23)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2009

УДК 330-339; 321.7; 159.9

ББК 65.9(4УКР)я43

М43

Редакційна колегія

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф. — головний редактор

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора

Саєвич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор

Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки

Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Радзівський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф.

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Сіньов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородин І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подоляка А. М., канд. юрид. наук

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 9 від 28 жовтня 2009 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Наукові праці МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 1. —

ISBN 966-608-120-2

К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. — Вип. 4(23). — 288 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

ISBN 978-617-02-0026-6

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з економічних і психологічних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/6 від 14 червня 2007 р.).

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2

ISBN 978-617-02-0026-6

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2009

© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	5	Миронюк Т. О. <i>Імперативи сталого розвитку і глобальні тенденції на міжнародних ринках туристичних послуг</i>	78
Альошін В. І. <i>Соціальна природа явищ системної кризи в Україні</i>	5	Калачова Т. А. <i>Сутність і методи оптимізації оподаткування: деякі аспекти</i>	87
Дікарев О. І. <i>Сек'юритизація політичних ризиків енергетичних проектів у регіонах Балтійського, Каспійського, Чорного морів: глобалізація, регіоналізація, локалізація</i>	12	Діденко Є. О. <i>Чинники вдосконалення управління якістю послуг пасажирського автотранспорту</i>	92
Юсеф Н. Н., Гараханлу Фарназ <i>Аналіз розвитку економіки Ірану та її перспективи в умовах світової кризи</i>	20	Товт О. М. <i>Зарубіжний досвід досягнення соціального забезпечення та ефективного економічного управління</i>	96
Дурбало О. В. <i>Формування молодіжної сімейної політики в Україні</i>	25	Палиця О. В. <i>Ринок праці: сутнісні ознаки, структура і механізми державного регулювання</i>	106
Задорожний В. П. <i>Загальна характеристика та визначення процесів інвестування в сучасній економіці</i>	34	Нельга В. В. <i>Экономическая природа и факторы экономической эффективности производства и хозяйствования в рыночной экономике</i>	114
Баклагов Ю. Б. <i>Формування основ місцевого самоврядування і перспективи їх розвитку в Україні</i>	40	Каримли Эльмир Байрам оглы <i>Влияние различия культур на ведение внешнеэкономической деятельности</i>	120
Будяков М. О. <i>Державне управління зовнішньоекономічною діяльністю: світовий досвід для України</i>	46	Бердянська А. В. <i>Становлення, розвиток і сегменти іпотечного ринку України</i>	123
Дукоскі С. <i>Гіньова економіка: природа, концептуальні підходи та історичні етапи</i>	50	Ейсмонт В. С. <i>Особливості державного регулювання економіки і зовнішнього сектора США</i>	132
Грозов Г. Д. <i>Соціально-економічна інфраструктура регіону як об'єкт державного управління</i>	59	Дрига С. Г. <i>Макрорівневі та інструментальні функції малого підприємництва як сценарні драйвери державної політики його розвитку</i>	138
Боева Т. І. <i>Велика роль земств у розвитку Донеччини наприкінці XIX – на початку XX ст.</i>	66		
Наумчук О. В. <i>Капітал підприємства як об'єкт управління</i>	70		

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 4(23), с. 96–105

Проаналізовано найефективніші моделі соціально орієнтованих економік.

Соціальна орієнтація економіки у розвинених країнах має різний ступінь розвитку, а відмінності в державному регулюванні соціальної орієнтації економіки пояснюють існування її національних моделей — шведської, німецької, японської, американської. У розвинених країнах, таких як США, Канада, Німеччина, Франція, Австрія, Швеція та ін., функціонують соціально орієнтовані ринкові економічні системи. У таких економічних системах поєднуються ринкові і державні механізми регулювання економіки. Держава відіграє значну роль у реалізації принципу соціальної справедливості, здійснює програми соціального захисту населення, перерозподіляє фінансові ресурси між приватним і суспільним секторами економіки. У державах із соціальною орієнтацією економіки система соціальних гарантій населенню спрямована на формування матеріальних передумов, які орієнтують окремі групи населення на шлях самостійної і активної трудової діяльності. Конституції багатьох держав, особливо тих, що закріпили статус “соціальних”, мають значний перелік соціальних зобов’язань, причому кожна країна визначає свої пріоритети щодо цього. Ринкові механізми у цих країнах відрізняються, але спільне для них — державне регулювання заради досягнення результатів у соціальній сфері.

Досвід провідних країн свідчить, що країни із соціально орієнтованою економікою є ефективними конкурентоспроможними державами, тому так важливо враховувати світовий досвід щодо розв’язання проблем забезпечення соціальної орієнтації економіки України, використовуючи

позитивні елементи та адаптуючи міжнародний досвід до умов України.

Сильна соціальна орієнтація економіки спостерігається у Швеції, за якою закріплена категорія “держави добробуту”. Реформа по-шведськи дозволяє висвітлити роль соціального фактора, інноваційного середовища і політичної культури у забезпеченні успіху економічного реформування. Україна і Швеція мають деякі загальні риси: володіють і продовжують зберігати значні природні ресурси, у тому числі мінеральні, що визначило їх вихід на багатопрофільну модель економічного розвитку. Кожна з країн, хоча і з різним успіхом, прагне до проведення сильної соціальної політики і створення ефективної системи соціальної підтримки і захисту населення. І в Україні, і в Швеції соціально-економічна система на певній стадії розвитку призвела до недостатньої мотивації до інноваційної праці і гальмування НТП. Швеція і Україна демонструють дві крайнощі при врахуванні соціального фактора: надмірно високий рівень соціальної захищеності у Швеції і неадекватна по відношенню до якості та інтенсивності праці соціальна підтримка в Україні, наслідком яких є недостатність матеріальної зацікавленості людей праці і дефіцит мотивації на підприємницькому рівні, що перешкоджає реалізації висококваліфікованої праці і соціально відповідального бізнесу. У результаті відбуваються падіння ефективності суспільного виробництва та уповільнення темпів економічного зростання. Цим вичерпується список загальних рис шведської та української соціально-економічних систем, подальший аналіз шведської моделі пока-

зує відмінності, які пояснюють різну результативність шведського та українського типу державного регулювання соціальної орієнтації економіки.

Термін “шведська модель” досить широко використовується при аналізі моделей соціально-економічного розвитку, цікавим є її визначення російським спеціалістом І. Грішиним як моделі “исторического эталона пропорции между рынком и государственным вмешательством, наиболее удачно соединившего в себе плюсы того и другого” [5]. Шведська модель державного регулювання економіки дозволяє виокремити ті принципи, які забезпечили цій країні розвиток упродовж тривалого часу без соціальних потрясінь, глибоких політичних конфліктів, забезпечуючи при цьому високий рівень життя і соціальних гарантій для більшості населення. Найголовніші з них:

- в *економічній сфері* — висока конкурентоспроможність промисловості, що базується на створенні особливого сектора економіки, заснованого на інтеграції між наукою, освітою і виробництвом, на взаємодії державних інститутів з приватним бізнесом, співпраці або навіть зрощенні великих підприємств з малими і середніми у великі науково-виробничі системи, які функціонують самостійно, інтеграції різних сфер діяльності, починаючи від виробництва нових знань до їх освоєння інноваційним підприємництвом;
- у *соціальной сфері* — зростання ролі людського чинника і висококваліфікованої та інноваційної праці серед традиційних факторів виробництва (праця — капітал — технології — природні ресурси), що забезпечило соціальну орієнтацію економіки країни, і зумовлює високий рівень економічної стабільності суспільства.

Заснований на цих принципах шведський тип державного регулювання економіки забезпечує високий рівень економічної ефективності і високі життєві стандарти. Закономірності розвитку соціально орієнтованої ринкової системи господарства Швеції призвели до високого рівня життя і соціальної захищеності для більшості населення, що поєднується з майже повною зайнятістю, а соціальне забезпечення, що фінансується за рахунок перерозподілу через податки і державний бюджет значної частки доходів населення, носить універсальний характер. У Швеції податок на доходи фізичних осіб варіює

від 31 %, якщо дохід не перевищує 170 тис. крон, до 51 % за межами цього порогового мінімуму. Корпоративний податок був знижений з 50 % у 80-х роках до 25 % у наш час. У Швеції високий рівень оподаткування сприймається населенням як усвідомлена необхідність. За даними опитувань громадської думки, 94 % респондентів вважають рівень оподаткування високим, при цьому близько 40 % населення виражають готовність платити великі податки за право претендувати на високий рівень державних соціальних витрат [10, 64].

Шведська держава впродовж тривалого часу поєднує повну зайнятість і соціальний захист з високою економічною ефективністю і швидким зростанням продуктивності праці. Зауважимо, що Швеції належить пріоритет з важливих соціально-економічних ініціатив у проведенні активної політики вирівнювання доходів і високої частки перерозподілу через держбюджет національного продукту, з вироблення курсу на егалітарне суспільство загального добробуту, організації соціального діалогу.

Ретроспектива становлення соціальної орієнтації економіки є такою. Перша реформа шведської соціально-економічної системи була проведена у 30-ті роки. Вихід з кризи, як і у всіх капіталістичних країнах, був знайдений в посиленні державного регулювання і здійснений шляхом підвищення розподільних функцій державного бюджету при посиленні соціального забезпечення. Швеція першою на Заході перейшла на шлях розвитку на засадах принципів соціально орієнтованої економіки. Один із засновників шведського варіанта концепції соціального ринкового господарства Г. Мюрдаль зв'язав прогрес в економічному та індустріальному розвитку з прогресом соціальним. Згідно з його концепцією економічна криза, якщо вона набирає затяжного і глибокого характеру, повинна служити двигуном зміни всієї структури суспільних і політичних відносин, функцій політичних інститутів, як це відбулось у Швеції. Г. Мюрдаль вважав, що для забезпечення економічного розвитку важливі не тільки джерела інвестицій, а й відповідний рівень споживання, стимулювання внутрішнього попиту. Цей висновок шведського економіста підтверджує хід реформи в Україні, де диференціація населення за рівнем споживання при інвестиційно невідготовленому внутрішньому ринку, який відкритий для іноземних виробників, призвела до створення економічно неефективної моделі суспільства. У протилежність українсько-

му, шведський досвід показує, що соціально орієнтована економічна система, яка компенсує високим рівнем життя висококваліфіковану та інтенсивну працю і створює високоякісну та інноваційну продукцію або послуги, вводить в дію додатково творчі сили суспільства. Суспільні зрушення у бік соціально орієнтованої економіки, які почалися у Швеції в 30-х роках і були продовжені у 60–70-ті роки, забезпечили підйом шведської економіки, який триває і понині, з деяким переналагодженням економічного механізму на початку 2000 р.

Державне регулювання соціальної орієнтації економіки у Швеції має достатньо широкий характер: держава контролює не тільки доходи і прибутки, а й використання капіталу, робочої сили, а також ціни через антимонопольне законодавство і спеціальні відомства. У зв'язку з розширенням конкуренції через зовнішньоторговельну лібералізацію і приєднання до ЄС, а також зниженням інфляції у шведській економіці відмовились від контролю над цінами. Регулювання цінової політики і введення контролю над цінами тепер обмежують правила ЄС: адже Швеція інкорпорувала у своє законодавство 1400 загальноєвропейських норм.

Коли шведська модель соціально орієнтованої економіки досягла зрілості, стали виявлятися деякі негативні риси: сповільнилися темпи економічного зростання, знизилася ефективність, ослабли стимули до інтенсивної, високоякісної праці, з'явилося безробіття. Широкі прошарки трудящих виявили солідарність у тому, що взаємно згодилися на коригування моделі організації і функціонування шведського суспільства. Ця перебудова почалася у 90-х роках, якраз напередодні приєднання до ЄС. Шведське законодавство було відрегульоване відповідно до неоліберальних принципів, що дістали використання в Євросоюзі: були дещо скорочені витрати на соціальні потреби, що призвело до незначного зниження рівня життя окремих верств населення (не більше ніж на 10 %), були зменшені корпоративні податки — спочатку з 50 до 30 %, а потім до 25 % — для стимулювання інвестиції і підтримання повної зайнятості. На початку 90-х років проводилася жорстка антиінфляційна політика, продовжувалися реформи з посилення вимог до одержувачів соціальних виплат, поліпшення умов діяльності для малих і середніх підприємств, зменшення податків на майно. За 1991–1996 рр. у Швеції було здійснено близько 300 змін законів у системі соціального забезпе-

чення і 50 змін у законах регулювання ринку праці. В результаті своєчасно проведеного коригування економічної політики вдалося ще на початку переломити у країні кризу, що позначилася у скороченні ВВП Швеції в період з 1991 по 1993 р. Проте вже з 1994 р. почалося промислове та економічне зростання: з 1994 по 2002 р. щорічний приріст ВВП складав у середньому по 3,2 %. Потім був короткий циклічний спад виробництва у 2003 р., а у 2004–2007 рр. економічне зростання знову відновилося.

Державне регулювання структурних процесів в економіці привело до підвищення конкуренції на внутрішньому ринку, знизилася частина традиційних галузей і підвищилася частка наукоємних виробництв, особливо експортоорієнтованих — 25 великих компаній контролюють 80 % сукупного промислового виробництва в країні, прискорилося зростання інноваційних процесів. Економіка Швеції з ринковою системою господарства, для якої характерні різні форми власності і державне регулювання всіх макроекономічних показників, в умовах, коли висококваліфікована праця стає людським капіталом, за рівнем ефективності в кілька разів перевершує соціально-економічну систему, яка існує в Україні. Соціально відповідальна і стабільна держава має здійснити такі умови, коли праця і підприємництво будуть розвиватися за рахунок підвищення якісних характеристик своєї діяльності. Така модель регулювання соціальної орієнтації економіки призводить до того, що значна частина населення перетворюється на середній клас — у Швеції до нього належить переважна частина населення [1].

Державне регулювання сфери розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) у Швеції служить балансом між державним та приватним секторами економіки і для вирішення проблем зайнятості та зниження безробіття. В Україні з розвитком малого і середнього бізнесу здебільше пов'язані процеси формування середнього класу — в цьому відмінність у сформованій соціальній орієнтації економіки і тій, що тільки формується. Підтримка малого і середнього підприємництва у Швеції здійснюється у наступних напрямках [2]:

- організаційні заходи: створення державних інститутів і фондів, діяльність яких спрямована на підтримку МСП, а також виокремлення промислової політики по відношенню до МСП в особливий напрям;
- фінансове сприяння МСП: регулювання податків і податкових пільг при здійсненні

капіталовкладень, доступні кредити, проведення антитрастової політики;

- інформаційні заходи і консультації.

При організації нового підприємства в Швеції процедура є такою: дозвіл видається впродовж 17 днів, для виконання всіх формальностей потрібно заплатити внесок у розмірі 0,0254 % середньодушового ВВП [14]. Вся процедура реєстрації проходить через єдине вікно, де нове підприємство стає на податковий облік і одночасно проходить державну реєстрацію. В результаті активної державної підтримки в Швеції підтримка МСП перетворилася на пріоритет економічної політики, де щорічно створюється приблизно 35 тис. нових підприємств, що складає 7 % загальної кількості фірм.

Дуже розвинуто у Швеції інноваційне підприємництво — Швеція є світовим лідером з фінансування НДКР: 4,3 % від ВВП у 2002 р. [18, 24] у порівнянні з 2 % для ЄС, причому 80 % валових інвестицій в інновації забезпечує не держава, а приватний підприємницький сектор. Однією з важливих форм підтримки малого інноваційного бізнесу є розвиток інноваційного фінансування, у тому числі у формі венчурного.

Державний бюджет Швеції свідчить, що шведська економічна система орієнтована на досягнення соціальних цілей: забезпечення відносної егалітарності, що розуміється як зменшення за допомогою податків різкої диференціації доходів, зменшення бідності при забезпеченні повної зайнятості. Понад 50 % ВВП країни проходить перерозподіл через державний бюджет, зокрема більше 2/3 цієї частини валового продукту країни йде на послуги соціальної спрямованості, включаючи безкоштовну охорону здоров'я, освіту. Шведська соціальна орієнтація економіки виявляється і в тому, що 43 % фонду заробітної плати роботодавці відраховують до фондів пенсійного страхування, а допомоги по хворобі або догляду за дитиною виплачуються у розмірі 90 % заробітку. Держава перетворилася у Швеції в найбільшого наймача робочої сили, забезпечуючи робочі місця приблизно для третини економічно активного населення. Близько 65 % населення Швеції одержують майже всі свої доходи із суспільних фондів — чи як найняті робітники урядових або муніципальних установ, чи як одержувачі соціальних допомог або пенсій з державних пенсійних фондів, і лише 35 % працюють у ринковому секторі економіки.

Висока економічна ефективність промисловості і рівень добробуту населення Швеції ґрун-

туються на розвинутому інноваційному секторі її економіки і спеціалізації на виробництві наукоємної продукції. У країні існує близько 500 тис. малих та середніх підприємств, на яких працює майже третина всіх зайнятих у шведській промисловості. Щорічно створюються приблизно 20 тис. підприємств. Саме малі та середні підприємства роблять найбільший внесок у науково-технічні розробки, створюють нові види товарів, послуг і технологій. Інноваційність є найважливішою рисою, що забезпечує ефективність соціально орієнтованої економічної системи і здатність малих і середніх приватних підприємств спиратися на організаційну і фінансову державну допомогу і підтримку.

Активна і масштабна соціальна політика Швеції справляє вплив на ринкову і кон'юнктурні ситуації, на темпи економічного зростання. Однак є і негативні наслідки такої політики:

- зниження конкурентоспроможності товарів на внутрішніх і зовнішніх ринках через високий рівень непрямого оподаткування і системи податків та інших платежів, нарахованих у відсотках від зарплати;
- відчутний для національної економіки відтік капіталу;
- зниження рівня трудової активності населення через надвисоку соціальну захищеність;
- розвиток утриманства. У Швеції — один з найвищих стандартів здоров'я населення, проте відсоток невиходів на роботу внаслідок хвороби є найбільшим у світі і постійно зростає. Значною мірою це пов'язано з високим рівнем соціальних виплат у зв'язку з хворобою [10, 65].

Аналіз шведської моделі соціально орієнтованої економіки показує, що ця країна є піонером у створенні особливої форми суспільства добробуту. Водночас ця модель дуже близька своїми базовими характеристиками і до німецької концепції соціально орієнтованого ринкового господарства, і до ідей, впроваджених у прийнятій Євросоюзом стратегію досягнення Соціальної Європи. Швеція однією з перших учасниць Євросоюзу повністю адаптувала своє соціальне законодавство до загального соціального законодавства ЄС, оскільки соціальні стандарти Євросоюзу нижчі, ніж у Швеції. Можна сказати, що соціально-економічні доктрини, що лежать в основі суспільного розвитку Євросоюзу і Швеції, розвиваються в зустрічному напрямі: Європейський Союз має на меті побудову соціально справедливо-

вого суспільства при зменшенні нерівності в доходах і забезпечення відносної егалітарності, а Швеція дещо лібералізувала свою економіку, щоб зменшити переобтяженість державного бюджету соціальними витратами, зробивши їх більш адресними, зберігаючи високий рівень соціальних гарантій.

Шведська соціально-економічна система, на перший погляд, виглядає досить ідеальною не тільки порівняно з українською, а й в міжнародному зіставленні, але в реальності в цій країні існують дефіцит державного бюджету, безробіття, структурні проблеми. Шведські експерти вважають, що країна потребує серйозних інституційних реформ, щоб розробити нову форму ефективного соціального контракту, підтвердивши життєздатність шведської соціальної орієнтації економіки.

Проведений аналіз державного регулювання соціальної орієнтації економіки у Швеції показує спосіб розв'язання поточних проблем на основі саморозвитку і вдосконалення, а не шляхом відмови від соціальних досягнень: навіть зараз, після коригування курсу, Швеція випереджає своїх партнерів по ЄС за розміром соціальних виплат на душу населення.

Таким чином, для шведської моделі соціального ринкового господарства характерні такі риси [10]:

- відношення до соціальної політики як мети економічної діяльності держави;
- надзвичайно високий рівень ВВП, що перерозподіляється через бюджетну систему (більше 50 %);
- найвищий у світі рівень оподаткування;
- домінування ідеї рівності і солідарності у здійсненні соціальної політики; активний попереджуючий характер соціальної політики, що проводиться.

При цьому уряд, як центральний, так і на рівні територій і муніципалітетів, виконує основну роль у фінансуванні соціальних витрат за рахунок загальних податкових доходів бюджету. Шведська дослідниця Ф. Лагерген сучасну економічну ситуацію в країні характеризує так: "економіка стимулює приватне підприємництво і приватну ініціативу, що не означає ліквідації регулювання в економіці і соціальній сфері, але веде до його суттєвої зміни, що припускає більш гнучку систему управління соціально-економічними процесами" [5, 95].

Ще одним прикладом соціальної орієнтації економіки можна вважати **Німеччину**. За Конс-

титуцією вона визначена як соціальна держава з державним ладом, що має відповідати принципам соціальної спрямованості економіки й соціальної захищеності. У ст. 91 Конституції зазначається, що федерація бере участь у виконанні завдань земель, якщо ці завдання мають значення для всієї національної спільноти, і участь федерації потрібна для поліпшення умов життя. У Німеччині сьогодні домінує трактування соціальної держави як такої, що допомагає слабким, прагне вплинути на розподіл економічних благ з принципами справедливості для забезпечення гідного людини існування [13, 26].

Німеччина є державою із соціально орієнтованою економікою [3], що включає конкурентні можливості саморегуляції ринку та активну координуючу, контролюючу роль держави, яка прагне зберегти стійкі ціни, високий ступінь зайнятості, зовнішньоекономічну збалансованість, відповідне економічне зростання.

Управління економікою в Німеччині відбиває федеральний устрій країни: кожен рівень вирішує свої завдання, не дублюючи один одного, внаслідок чого складається чітка, добре скоординована ієрархічна система державного регулювання економіки. У цьому механізмі велику роль відіграють громадські, напівгромадські утворення типу торговельно-промислових палат, союзів роботодавців, профспілок та ін.

Соціально орієнтована економічна політика в Німеччині проводиться останніми роками з урахуванням рекомендацій ЄС — це поєднання економічної ефективності і соціальної справедливості на всіх рівнях: федерація, земля, громада. Соціально орієнтована економіка Німеччини — це економічна система, в якій основний закон, що гарантує свободу приватної ініціативи і приватну власність, підпорядковує ці основні права соціальним умовам. Державним регулюванням економіки є встановлення правил, за якими проводяться соціально-ринкові процеси, при цьому держава відмовляється від прямого втручання в ціноутворення і формування зарплати, а умовою функціонування ринкового механізму є конкуренція.

У Німеччині рівень безробіття підвищується. В середньому у країні він складає близько 15 %, у східних землях — майже 30 %. Федеральний і земельний уряди поєднують активну і пасивну політику на ринку праці. Створення нових робочих місць, підготовка і перепідготовка безробітних і незайнятих є активною політикою, пасивна політика — різні виплати безробітним. У Німеч-

чині співвідношення активної і пасивної політики на ринку праці — приблизно 70 і 30 %. Якщо підприємство приймає на роботу безробітного, воно отримує 40 тис. євро. Для малих і середніх підприємств це непоганий стимул, однак для економіки Німеччини є непомірними ці виплати. На думку відомого німецького професора Мюнхенського університету Х.-В. Зінна, високі розміри соціальної допомоги ослаблюють стимули до праці. Він наводить такі розрахунки: якщо мінімальна зарплата становить 8,7 євро на годину, то в сім'ї з двома дітьми зарплата глави сім'ї після виплат податків і внесків і з додатком соціальної субсидії становитиме 1696 євро; якщо він не працюватиме взагалі, то соціальна допомога становитиме 1550 євро. Різниця не є принциповою для того, щоб працювати 155 годин на місяць [16]. Допомога повинна не замінити заробіток, а доповнювати його, якщо він низький. При будь-якому рівні зарплати працювати має бути вигідніше, ніж одержувати соціальні допомоги. На думку Х.-В. Зінна, потрібен перехід до конкурентоспроможної заробітної плати при обмеженні всіх видів соціальних допомог. Щорічний приріст осіб, які перебувають на утриманні у державі, досягає 7 %. З 2004 р. введено у дію пакет спеціальних реформ (Agenda-2004), для зниження переважанення економіки соціальними витратами, згідно з новим законодавством, передбачено об'єднати виплати з безробіття і соціальної допомоги. Витрати на соціальну допомогу складають одну з великих статей бюджету Німеччини — їх можна зіставити з витратами на оборону або на державне управління. Якщо у 2001 р. на соціальну допомогу у Німеччині було витрачено близько 548,8 млрд євро, то у 2003 р. ці витрати склали 587,9 млрд євро [20, 119].

Соціальної орієнтації економіки сприяють також заходи економічної політики щодо створення і зміцнення самостійних підприємств. Самостійні малі і середні підприємства забезпечують в Німеччині динамічний розвиток економіки та її здатність адаптуватися до мінливих соціально-економічних обставин. Деякі цифри підтверджують це [8]: понад 90 % усіх німецьких підприємств належать до малих і середніх; дві третини робочих місць у приватному секторі надають малі і середні підприємства; малі і середні підприємства забезпечують 50 % виробленої вартості в економіці Німеччини; малі і середні підприємства подають заявки на 80 % усіх німецьких патентів — це особливо підкреслює здатність малих і середніх підприємств країни до інновацій.

За даними Федерального міністерства економіки і технології Німеччини, сукупність працівників підприємств малого і середнього підприємництва і представників вільних професій (лікарів, фармацевтів, адвокатів та ін.) здебільше утворює середній клас Німеччини — основна складова німецького суспільства із середніми доходами, яка володіє приватною власністю. Цими МСП керують переважно їх власники, які там же працюють і відповідають за всі економічні наслідки своїх дій. На даний час у Німеччині налічується більше 3,3 млн МСП та індивідуальних підприємців у ремісницькому виробництві, промисловості і невиробничих галузях, торгівлі, сфері послуг і вільних професій. На МСП припадає майже 70 % робочих місць, вони забезпечують навчання приблизно 80 % усіх молодих фахівців країни, платять близько 45 % податків з обороту, здійснюють 30 % німецького експорту, вони зосереджують близько 46 % валових інвестицій і 57 % ВВП Німеччини. Справедливо тому розглядати МСП як основу німецької економіки. Державне регулювання у Німеччині пов'язано передусім із забезпеченням правового та економічного порядку в країні і передбачає основні права на свободу підприємницької діяльності і приватну власність — законодавчо закріплені принципи самостійного підприємництва. Держава може втручатися в економічний процес, якщо приватний сектор не в змозі в належній мірі пристосуватися до існуючих або змінених умов діяльності і соціальних вимог. Важливе значення при цьому має принцип відповідності державного втручання правилам ринкової економіки, сутність якого полягає в забезпеченні справедливих умов і високого рівня конкуренції — зусилля спрямовані на створення і збереження як можна більшого числа малих і середніх підприємств, що динамічно розвиваються.

У Німеччині пріоритет надається самостійності підприємств, а не державній підтримці. Спрощено доступ МСП до ринків капіталів і нових технологій. У Німеччині рішення стосовно діяльності МСП ухвалюються на рівні федерації, земель, міських і земельних округів, громад і все більшу участь в цьому бере Комісія ЄС в Брюсселі. Державна підтримка малого і середнього бізнесу в Німеччині включає понад 500 програм федерального і регіонального значення, що сприяють інвестиційній активності. Інвестиції служать найважливішою передумовою появи на ринку нових підприємств і адаптації вже існуючих до постійних змін в економіці і інноваційній

сфері. Сприяння виражається в наданні технологій і відповідної економічної інформації, а також у фінансуванні з державного бюджету економічних і технічних консультацій і заходів щодо навчання і підвищення кваліфікації співробітників і керівників МСП. Німецький досвід розвитку МСП є цінним для України, і хоча за останні роки Україна досягла відчутного прогресу, здійснюючи перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки, але у неї ще є проблеми розвитку МСП. Україні потрібні реформи, спрямовані на розширення можливостей МСП для власного розвитку, основні принципи політики відносно МСП, які були використані в усіх західних країнах з ринковою економікою, зокрема німецьких, і можуть слугувати орієнтиром для українських економічних перетворень.

Соціальна орієнтація економіки Німеччини також полягає у необхідності якнайбільше людей зробити власниками, середнім класом. Тоді економічна система дійсно набуває соціального характеру, реалізується основна мета німецької моделі — забезпечення соціальної стабільності. Політика формування власності покликана зменшити залежність найманих робітників від єдиного джерела доходів — від продажу своєї праці. Тому стимулюється накопичення у працівників, точніше, у домашніх господарств, власності, що приносить прибуток: це грошові накопичення, цінні папери, нерухомість. Така участь у прибутках від власності набагато ефективніша, ніж постійно зростаюча частка зарплати в національному доході. Наприклад, з 1950 до 1991 р. вона збільшилася з 58 до 71 %, а в 1981–1982 рр. вона складала навіть майже 77 % [21]. За розрахунками ІФО-інституту, в Німеччині нинішній рівень зарплати є зависоким, тому її зниження в середньому на 10–15 % (для некваліфікованих робітників — на третину) дозволить стримати безробіття, забезпечить рентабельність інвестицій і приведе до більш високих темпів економічного зростання [6]. Проблема зумовлена передусім відомою спіраллю “зростання зарплати — зростання цін”, через яку зростання зарплати не призводить само по собі до ефективного перерозподілу доходів. Тому державне регулювання політикою зарплати доповнюється політикою, що стимулює формування власності, причому в осіб з відносно низькими і середніми доходами від трудової діяльності. В рамках цієї політики виокремлюються три основні напрями [19]:

- загальне стимулювання заощаджень;
- стимулювання утворення власності у найнятих робітників;

- участь найнятих робітників у прибутку, що сприяє накопиченню власності.

У Німеччині спочатку найбільше значення мав перший напрям, але потім все більшу роль почало грати утворення власності. У 90-х роках стимулюючі заходи значно послабилися, причому це рішення обґрунтовувалось істотним зростанням накопичень домашніх господарств, їх більшою економічною стійкістю.

Стимулювання утворення власності у найнятих робітників здійснюється в Німеччині за допомогою податкових знижок для підприємців, які виплачують своїм працівникам певні суми, для сприяння утворенню власності. Щорічно ці стимулюючі заходи охоплюють близько 22,5 млн осіб [7, 75–76]. Незважаючи на певні успіхи розподільчої політики формування власності, концентрація власності на засоби виробництва в Німеччині залишається високою: 86 % виробничого майна належить 20 % найбагатшим домашнім господарствам. Інші види власності — грошові внески, зокрема, внески у страхування, нерухомість — більш розосереджені, і домашні господарства володіють чималою частиною багатства. 20 % найбагатших домашніх господарств зосереджує у своїх руках понад 56 % усієї власності і 41,5 % нерухомості. Бідні ж 20 % домашніх господарств зовсім не володіють виробничою власністю, але тримають у своїх руках 7 % усієї власності, зокрема, 12 % нерухомості [17, 248].

Перерозподіл доходів через державний бюджет — це сильний регулюючий процес, який визначає такий важливий для економіки показник, як його частка у ВВП. Держава в Німеччині у 80-ті роки перерозподіляла через держбюджет, включаючи фонд соціального страхування, до половини ВВП. У 90-ті роки цей показник знизився до 46 %, але потім знову зріс до 50,5 % — здебільше у зв'язку з витратами на інтеграцію нових федеральних земель. У 2005 р. частка держави у ВВП Німеччини складала 48 %. Для порівняння: у Швеції частка держави у ВВП становила 60 %, а у США — 36 % [17].

Актуальним для Німеччини є питання соціального регулювання пенсійного страхування — потрібне більш повільне зростання видатків у пенсійній системі, є потреба у поступовому збільшенні загальної тривалості трудової діяльності [4, 26]. На утримання німецьких пенсіонерів було витрачено у 2007 р. третину всього державного бюджету країни — 248 млрд євро, тоді як Європейський Союз вважає розумною пенсій-

ну частку в держбюджеті в межах 12 %, а США і Японія мають вдвічі менший показник. Непомірні витрати на утримання пенсіонерів є головною причиною, що змушує німецький уряд йти на перевищення ліміту дефіциту бюджету. У 2007 р. замість передбаченого перевищення 3,5 % дефіциту країна мала 3,8 % при ліміті в 3 %. Уряд Німеччини вважає неминучими такі непопулярні заходи, як підвищення віку виходу на пенсію і скорочення розміру самої пенсії. Зараз як чоловіки, так і жінки в Німеччині одержують право на пенсію після досягнення 65 років. Як показує статистика, середній німець зараз отримує пенсію впродовж десяти років. А в 50-х роках тривалість життя на пенсії не перевищувала чотирьох місяців. Зараз пенсійне навантаження на заробітну плату досягло 19,5 %. Якщо цей показник перевищить 22 %, то, за прогнозами фахівців, вся пенсійна система Німеччини опиниться на межі колапсу. Уникнути цієї небезпеки можна тільки підвищенням пенсійного віку з 65 до 67 років, а також скороченням захищеної від інфляції пенсії по відношенню до заробітної плати. Таким чином, якщо зараз коефіцієнт заміщення складає в середньому 70 %, то скоротити його доведеться до 62 % [12, 12].

Виклики нового тисячоліття — глобалізація, конкуренція на світових ринках, яка постійно зростає, негативний демографічний розвиток, безробіття та ін. — ставлять під загрозу досягнення соціальної орієнтації економіки в Німеччині, особливо у справі побудови соціальної держави, і вимагають внесення серйозних коректив у цій сфері. Попереднім урядом Г. Шредера були зроблені такі кроки у цьому напрямку: ініційована реформа системи соціального страхування, активізована податкова і структурна реформа ринку праці. Метою цих реформ було зниження непрямих витрат на заробітну плату і поживлення економічного зростання, темпи якого в Німеччині після 2000 р. виявилися нижчими, ніж в інших країнах ЄС. Негативна економічна кон'юнктура ініційовала масштабну урядову програму, яка переслідувала дві цілі: по-перше, за допомогою реформ і нових законів сприяти економічному зростанню, підвищенню економічної привабливості Німеччини і забезпеченню конкурентоспроможності на світових ринках орієнтованої на експорт німецької економіки; по-друге, зберегти дієздатність соціального захисту. Проте запропоновані реформи були негативно прийняті громадською думкою — скорочення строків отримання допомоги по безробіттю, пенсійна рефор-

ма, скорочення соціальних програм позначились на авторитеті уряду.

У 2005 р. канцлер ФРН А. Меркель прийняла програму [15], яка визначає соціально-економічні проблеми і містить такі першочергові завдання їх вирішення:

- проблема масового безробіття, на вирішення якого держава щорічно витрачає приблизно 90 млрд євро. Головне рішення цієї проблеми — забезпечення стійкого економічного зростання. За підрахунками німецьких експертів, економічне зростання лише на 0,5 % додасть до державної казни 2,5 млрд євро, що дозволить вкладати щорічно в соціальне забезпечення 2,3 млрд євро;
- проблема консолідації державних фінансів і реформа оподаткування. Дефіцит держбюджету, який складає зараз 4 % ВВП, повинен бути скорочений до 3 %, що передбачено домовленостями в рамках ЄС, найпізніше до 2010 р.;
- проблема подальшого ментального та економічного зрощення сходу і заходу країни;
- проблема соціальної нерівності, яка включає такі блоки, як різні можливості отримати освіту, високооплачувана робота, підтримка гідного рівня життя, передусім для малосімейних і малозабезпечених пенсіонерів. Скорочення розриву в доходах і рівні життя між багатими і дуже бідними. У Німеччині 10 % її населення живе в бідності, що означає необхідність отримання соціальної допомоги з боку держави;
- реформа німецького федералізму, який довів останніми роками після об'єднання свою неефективність;
- охорона сім'ї, стимулювання народжуваності, забезпечення сприятливих умов для розвитку молоді і зміцнення громадянського суспільства;
- створення умов для збільшення споживання серед населення, сприяння розвитку культури і спорту;
- зміцнення правової держави і забезпечення безпеки громадян. У цьому контексті особливого значення набуває проблема міграції в країну іноземців, які здебільше є не політичними, а економічними мігрантами, та які через культурно-етнічні і релігійні причини погано інтегруються в сучасне німецьке суспільство;
- активна і конструктивна зовнішня політика — пріоритетний європейський напрям.

Уряд А. Меркель продовжує реформи з приведення соціальних систем у відповідність із сучасними вимогами і досягнення серйозного прориву в галузі економіки, щоб стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію [11].

Значущість шведської і німецької моделі для наших умов визначається тим, що, по-перше, вона знімає традиційне протистояння ринку і держави і забезпечує їх органічну єдність, по-друге, відповідає традиціям України — забезпечує високу економічну і соціальну роль держави. Розширення функцій державного регулювання в сучасному суспільстві при збереженні ринкових свобод, інститутів і механізмів зумовлено складністю соціально-економічного процесу. Багато фундаментальних проблем сучасного суспільства не можуть бути розв'язані тільки за допомогою ринкових механізмів. Це передусім стосується соціальної сфери, яка стала одним з найважливіших джерел економічного зростання. Рівень життя, утворення, кваліфікації робочої сили і стан наукових досліджень, здоров'я населення, екологічна ситуація, соціальне забезпечення безпосередньо впливають на темпи та якість економічного зростання. Надалі роль цих чинників ще більше зростатиме. На 63 конгресі Міжнародного інституту державних фінансів Великобританії у серпні 2008 р. обговорювали питання про те, як національні уряди виробляють і надають населенню суспільні блага, вирішуючи загальні завдання, що стоять перед людством. Найчастіше панувала думка вчених про необхідність проведення в європейських державах реформи щодо підвищення добробуту населення на основі наукового підходу та вивчення передового досвіду різних країн, про важливість вирішення цих завдань у площині кожної конкретної країни [9, 71–72]. Високий рівень матеріального і духовного добробуту громадян, домінуюче положення середнього класу в структурі суспільства безпосередньо визначають довгострокові економічні перспективи країни та її соціально-політичну стабільність.

Таким чином, соціально-економічні реалії України — необхідність проведення подальших ринкових перетворень, традиційно висока роль держави в Україні, посилення значення соціальних чинників в сучасній економіці — звужують цей вибір до моделі соціально орієнтованої економіки.

Література

1. Антюшина Н. Шведская модель экономической реформы // Экономист. — 2000. — № 1. — С. 87–91.
2. Антюшина Н. М. Качество человеческих ресурсов как объект управления: опыт Швеции // Мировая экономика и междунар. отношения. — 2006. — № 1. — С. 20–33.
3. Волгин Н. Германия: эффективное решение социально-трудовых проблем // Человек и труд. — 1995. — № 4. — С. 104–107.
4. Гриценко А. Структура рыночного трансформирования инверсионного типа // Экономика Украины. — 1997. — № 1. — С. 4–10.
5. Гришин И. Шведская модель общественного развития: дихотомия рынок — политика // Мировая экономика и междунар. отношения. — 2005. — № 10. — С. 76–87.
6. Гутник В. П. Социальное рыночное хозяйство: опыт Германии // Общество и экономика. — 1997. — № 1–2. — С. 58–91.
7. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. В. Куценко та ін. — К.: КНЕУ, 2000. — 316 с.
8. Екель Р. Опыт построения социальной рыночной экономики в новых федеральных землях ФРГ // Общество и экономика. — 1998. — № 7. — С. 181–195.
9. Єременко В. Соціальна економіка. — 2-ге вид., адапт. й допов. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2008. — 351 с.
10. Нестеренко А. Социальная рыночная экономика: концептуальные основы, исторический опыт, уроки для России // Вопр. экономики. — 1998. — № 8. — С. 71–84.
11. Павлов Н. Германия: quo vadis? // Мировая экономика и междунар. отношения. — 2006. — № 3. — С. 31–40.
12. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2008 рік / М-во економіки України. — К., 2008. — 47 с.
13. Яковюк І. Про обсяг поняття “соціальна держава” (на основі порівняльного аналізу моделей ФРН і України) // Право України. — 1998. — № 11. — С. 26–28.
14. Djankov S., Lopez-de-Silanes F., Schleifer A. The Regulation of Entry // Harvard Inst. of Economic Research. — 2000. — Sept.
15. Gemeinsam für Deutschland — mit Mut und Menschlichkeit / Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. — Berlin, 2005.
16. Hans-Werner Sinn. Ist Deutschland noch zu retten? — München: Econ, 2003. — 499 s.
17. Lampert H. Gesamtwirtschaftliche Grundlagen der Vermögensbildung und Vermögenspolitik // Beteiligung am Produktiveigentum. — Hameln: Sponholtz, 1993.
18. The Nordic Countries in Figures. 2004. — Copenhagen, 2005.
19. Thieme H. J. Soziale marktwirtschaft. — München: Beck, 1991.
20. Wirtschaft und Statistik. — 2004. — № 1. — S. 30.
21. Zahlen zur wirtschaftlichen Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland 1992. — Köln: IdW, 1992.

Фундаментальні проблеми сучасного суспільства не можуть бути вирішені за допомогою одних тільки ринкових механізмів. Найбільш розумним для України є вибір соціально орієнтованої моделі економічного розвитку.

Фундаментальные проблемы современного общества не могут быть решены с помощью одних только рыночных механизмов. Наиболее разумным для Украины представляется выбор социально ориентированной модели экономического развития.

Fundamental problems of a modern society cannot be solved only by means of market mechanisms. The most reasonable for Ukraine is represented the choice of socially focused model of economic development.

Надійшла 7 вересня 2009 р.